

УДК 347.77

Зачинатель винахідницького руху в Україні Юрій Ланге

Yuriy Lange - the pioneer of the movement for invention in Ukraine

Антоніна Ферчук ¹

Antonina Ferchuk

¹ Музей правової охорони інтелектуальної власності ДП «Український інститут промислової власності», Київ, Україна, a.ferchuk@uipv.org

Ключові слова:

Юрій Ланге, винахідник, винаходи, винахідництво, УАРВин, водовимірник Ланге, патент, заявочне свідоцтво, реєстраційне свідоцтво, промислова власність, Київський політехнічний інститут

Key words:

Yuriy Lange, inventor, inventions, UARVyn, Lange's watermeter, patent, application certificate, registration certificate, industrial property, Kyiv Polytechnic Institute

Анотація: Стаття присвячена випускнику Київського політехнічного інституту, видатному вченому, винахіднику, громадському діячеві професору Юрію Валентиновичу Ланге. Мета даної публікації – заповнити прогалини в історії життя та діяльності непересічної для України особистості, відновлення пам'яті про добре відомого в 1920-і роки науковця-педагога, зачинателя громадського руху винахідників України, фундатора Української асоціації робітників винахідників та журналу «За винахідництво». В статті на основі документів, виявлених в архівах України, простежуються важливі етапи науково-педагогічної діяльності вченого, наводяться приклади його творчої співпраці, зокрема з відомим вченим фізиком-метеорологом професором М.П. Мишкіним. Окремо висвітлюється інноваційна діяльність Ю.В. Ланге, дається перелік основних винаходів, створених ним самостійно або у співавторстві. Частина документів, на які дані посилання публікується вперше.

Abstract— This paper is devoted to a graduate of the Kiev Polytechnic Institute, eminent scientist, inventor, public figure, Professor Yuriy Valentynovych Lange. The purpose of this publication is to fill the gaps in the history of life and work of Ukraine's outstanding personality, restore the memory of the 1920s well-known scientist, educator, founder of the social movement of inventors in Ukraine, Ukrainian Association of Workers-Inventors and the magazine "For Invention" The article is based on the documents found in the archives of Ukraine. It traces the important stages in scientific and pedagogical activity of the scientist. Presented are examples of his creative collaboration, including that with renowned scientist, physicist and meteorologist Professor M.P. Myshkin. In particular, covered are Yu.V. Lange's innovation activities, provided is a list of his own major inventions and those created in collaboration. Some of the documents referenced are published for the first time.

На початку 1928 року у столиці Української Соціалістичної Радянської Республіки [1] – Харкові – вийшов з друку перший номер всеукраїнського журналу «За винахідництво» [2]. На жаль, радісну подію затьмарила сумна звістка – перша сторінка часопису містила некролог на смерть фундатора журналу та голови правління Української асоціації робітників-винахідників професора Ю.В. Ланге. Сьогодні це ім'я відоме невеликому загалу. Навіть у всюдисущій та всезнаючій мережі на відповідний запит можна отримати 3-4 посилання, за якими – лише фрагментарні дані про діяльність вченого і винахідника, громадського діяча, а ще посилання на його друковані праці [3]. Найбільше інформації можна віднайти в архівах [4]. Зібрані факти біографії, наукової, винахідницької та громадської діяльності, підтверджені архівними документами, дозволяють вималювати більш точний портрет непересічної для нашого

суспільства особистості, гідний почесного місця в галереї видатних постатей України.

Народився Юрій Валентинович Ланге 1877 року у Тамбовській губернії [5]. Матеріали архівної справи свідчать, що Юрій Ланге вчився у Вологодському та Московському реальних училищах [6]. 1903 року після закінчення повного курсу Київського політехнічного інституту був залишений професорським стипендіатом на кафедрі санітарної техніки професора Д. Рузьського. Завдячуючи науковій діяльності, яку Юрій Ланге розпочав ще студентом, 1904 року був заочно обраний ад'юнктом-професором кафедри інженерно-будівельного мистецтва Новоолександрійського сільськогосподарського та лісового інституту (Люблінської губернії, тепер Пулава, Польща), де працював упродовж 1905 року [7]. Примітно, що на той період у Новоолександрійському інституті на кафедрі фізики та метеорології з 1896 року викладав професор Микола Павлович Мишкін, відомий ще й винахідницькою діяльністю. На початку 1905 року він проводив повномасштабні дослідження по використанню атмосферної електрики на базі повітроплавального відділу Івангородської фортеці [8]. Тоді ж до фортеці потрапив і новопризначений ад'юнктом-професор Юрій Ланге, засуджений

1905 року за революційну пропаганду серед студентів [9]. Очевидно, що саме у зазначений період відбулось знайомство науковця – початківця з досвідченим вченим, яке переросло в багатолітнє співробітництво, перерване лише смертю молодшого колеги.

Півтора роки ув'язнення у фортеці не стало на заваді винахідницьким пошукам. Перебуваючи в неволі, талановитий інженер розробив водовимірювач власної конструкції, який досить скоро здобув популярності далеко за межами Російської імперії, 1909 року прилад удостоїли Золотої медалі Новоузенської сільгоспвиставки.

1906 року Юрій Ланге жив у Лондоні, там вивчав справу облаштування водогону та каналізації. Упродовж наступних шести років (1907–1912) успішно працює у Самарській губернії, де збудував понад 700 гідротехнічних споруд. 1907 року керував проектуванням та здійсненням пристроїв найбільших в Російській імперії лиманних зрошувань Новоузенського земства (Саратовська губернія).

Інтенсивна практична діяльність не гальмує наукові прагнення перспективного вченого. З 28 грудня 1909 року по 6 січня 1910 року перебуває у Москві, як учасник XII з'їзду природознавців та лікарів [10].

Наступним етапом була робота на цукрових заводах П. Харитоненка (1911–1912 роки). Цього разу Ю. Ланге розробляє для могутнього цукрозаводчика проект меліорації лугів Натаїївського маєтку. Дана розробка того ж року навіть вийшла окремим виданням в київській літографії С. Кульженка [11].

Отримавши дозвіл Київської міської управи, Ю. Ланге 1912 року відкриває у Києві гідротехнічну контору «Ю. Ланге и К», яка реалізовувала вже згадуваний водовимірювач. Цей епізод засвідчують Промислове свідоцтво на торгове підприємство 1912 року та рекламний проспект з характеристиками водовимірювача, які збереглись до сьогодні [12].

З 1913 року Ю. Ланге служить інженером-гідротехніком у Полтавській губернії, займаючись гідротехнічними пошуковими роботами.

У тривожні роки визвольних змагань вчений займається життєдайною роботою. Протягом 1918–1920 років очолює меліоративний підвідділ Полтавського губерньського земвідділу. Організаційну діяльність поєднує з винахідницькою. Так у липні 1918 року подає (разом з М. Гіршем) до відділу винаходів Міністерства торгу та промисловості Української Держави дві заяви про патентування винаходів «Гнучка підшва з шарів фанери, дикту, флексу» та «Гнучка клеєна фанера і спосіб її роблива», на які заявникам 25.07.1918 видали Реєстраційні свідоцтва за № 17 та № 18. Про видачу реєстраційних свідоцтв було оголошено в урядовому тижневику «Державний вістник» [13].

Нездоланне прагнення не тільки удосконалювати акумульовані знання, але й передавати їх наступним поколінням, спонукало професора Ланге до постійної співпраці з багатьма вузами. Упродовж 1920–1922 років він викладає у Полтавському індустріальному технікумі. З 1922 року очолює кафедру зрошування Харківського сільськогосподарського інституту, де з 7 вересня того ж року затверджений професором, а з 1 жовтня – деканом

інженерно-агрономічного факультету, викладав гідрологію та креслення. Протягом 1924–1925 років читав курс лекцій про гідротехнічні споруди в Харківському технологічному інституті.

Багато зусиль доклав Юрій Валентинович і у справу створення Науково-дослідного інституту водного господарства, в якому 1927 року очолював відділ сільськогосподарської меліорації.

1925 року професор Ланге був обраний делегатом II Всеукраїнського з'їзду наукових працівників, який проходив 1–2 лютого 1925 року у Харкові. Час зберіг делегатський квиток названого форуму, виданий на ім'я Ю.В. Ланге [14]. 1927 року бере участь у створенні науково-технічного товариства. Науковий доробок Ю.В. Ланге, започаткований ще у студентську пору, сягнув понад 80 наукових робіт, їх перелік, складений вченим, займає 8 сторінок [15].

На інноваційному рахунку винахідника Ю. Ланге біля 20 винаходів, крім вже наведених вище, варто вказати наступні:

- Спосіб виготовлення бетонних гвинтових палей (1902)
- Штучна шкіра з дерева (1912);
- Гелікоптер (1913)
- Водовимірювач №2 (1924)
- Набивні стінки з цементного або глиняного бетону (1925)
- Спосіб виготовлення привідних ременів (1927)
- Переносний екваторіальний сонячний годинник (патент СРСР № 6121 від 28.08.1928, заявочне свідоцтво № 12118 від 21.10.1926)
- Пристрій для визначення ступеню водонепроникності тіла греблі (патент СРСР № 4233 від 31.12.1927, заявочне свідоцтво від 16.09.1925 № 4689, разом з Н.П. Чеботарьовим)
- Пристрій для визначення водонепроникності ґрунту під основою гідротехнічних споруд (патент СРСР № 4195 від 31.12.1927, заявочне свідоцтво № 2637 від 27.04.1925, разом з Н.П. Чеботарьовим)
- Промивний бак для клозетів (патент СРСР № 4250 від 31.12.1927) та видозміни до нього (патент № 12252 від 31.12.1929 разом з Ф. Реусовим та М. Сергієнком, заявочне свідоцтво № 19110 від 29.08.1927) [16].

Ще з одним документальним свідченням інноваційної діяльності Ю. Ланге та його творчої співпраці зі згаданим вище професором М. Мишкіним можна ознайомитись в експозиційному розділі Музею правової охорони інтелектуальної власності «З історії винахідництва». Документ виявлений у фонді Української асоціації робітників винахідників (УАРВин) Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, демонструється з дозволу останнього [17]. Цінність документа не тільки меморіального характеру та як свідчення того, що винахідник до останніх днів свого життя працював над розробленням нових пристроїв, так і постійно вдосконалював свої вже визнані та запатентовані винаходи. Документ також цікавий в аспекті вивчення проблем правової охорони промислової власності в Україні радянської доби. Це лист-відношення на офіційному бланку Комітету у справах винаходів Вищої Ради Народного Гос-

подарства СРСР від 18.01.1927, направлений з підвідділу попередньої експертизи на заявку Ю.В. Ланге та М.П. Мишкіна про патентування винаходу «Водовимірвач для каналізаційних та іригаційних вод». У листі, направленому Ю. Ланге за адресою УАРВин (Харків, вул. Каплуновська, буд. 7), заявникам пропонувалось у тримісячний термін привести заявку у відповідність з чинним законодавством, а саме: надати підписку співавторів щодо дійсного авторства та нотаріальний акт про передачу прав винахідником М.П. Мишкіним заявнику Ю. Ланге, також – креслення тотожне вже надісланому, але виконане тушшю на креслярському папері. Повідомлялось, що заявочне свідоцтво на винахід буде видане після отримання названих матеріалів та на ім'я Ю. Ланге (як і в разі видачі патенту) з зазначенням у якості винахідників Ю.В. Ланге та М.П. Мишкіна.

Окремо варто зупинитись на громадській діяльності професора Ланге.

Прихильник інноваційного розвитку держави Ю.В. Ланге вбачав рушійну силу цього процесу в об'єднанні зусиль винахідників, він неодноразово виступав як ініціатор громадських об'єднань винахідників. Ще 1912 року з його ініціативи створений перший гурток винахідників у Києві, 1918 року він організував гурток винахідників в Полтавських паровозних майстернях, був активним учасником I Всеросійського з'їзду винахідників 1916 року. Витрачаючи багато часу на суто канцелярську сторону інноваційної справи, постійно стикаючись з труднощами

впровадження винаходів, Ю.В. Ланге усвідомлює, що винахідникам необхідно мати свою представницьку структуру у взаємовідносинах з державою. Підтриманий однодумцями, 1924 року Ю.В. Ланге виступає ініціатором створення Всеукраїнської асоціації винахідників, доклавши багато зусиль до створення організації, яка б усіляко сприяла винахідництву, впровадженню винаходів у виробництво та захищала права винахідників. Установчі збори під головуванням Ю. Ланге, які пройшли у Харкові 29 квітня 1924 року, постановили, що асоціація має об'єднувати «винахідників, які мають патенти або заявочні свідоцтва, осіб технічної творчості». Головними завданнями асоціації збори визначили: «...сприяння винахідникам та захист авторських прав у процесі розвитку творчих ідей; інформування та взаємодопомогу винахідників; встановлення зв'язків з лабораторіями щодо можливості роботи винахідників, визначення засобів пошуку коштів».

Утім у ході вирішення реєстраційних питань з'ясувалось, що цілий ряд державних установ, куди звертались представники асоціації не підтримали ініціативи її створення. Справа щодо офіційного оформлення діяльності асоціації почала активно просуватись лише з осені 1924 року, після звернення за допомогою у відділ покращення роботи державного апарату Народного комісаріату робітничо-селянської інспекції (НК РСІ). Працівники НК РСІ у першу чергу переробили статут організації «в сторону широкого залучення робітничих мас». Організаторам асоціації запропонували присвоїти їй назву, в якій би акцент робився на робітників-винахідників.

Нарешті 29 березня 1925 року у Палаці праці Харкова відбулись загальні збори засновників Всеукраїнської асоціації винахідників. Збори затвердили нову назву організації – Українська асоціація робітників винахідників (УАРВин). Були створені секції: інформаційно-видавнича, фінансово-економічна, секція наукової організації праці і раціоналізації, консультаційно-технічна. Головою правління УАРВин обрали професора Ю.В. Ланге. Учасники зборів розглянули перспективний план діяльності організації, яким, зокрема, передбачалось створення Інституту винаходів, на зразок Центру Томаса Едісона.

Статут УАРВин, затверджений 9.05.1925 Народним комісаріатом внутрішніх справ, передбачав право асоціації відкривати відділення в областях республіки. Для організації чіткої роботи з винахідниками, професором Ю. Ланге було визначено 5 центрів винахідництва в Україні: Харківщина, Київщина, Одещина, Катеринославщина, Донбас.

На підприємствах Миколаєва, Києва, Євпаторії, Сталіно, Одеси, Запоріжжя починають створюватись осередки асоціації. Невдовзі розпочались консультації винахідникам.

Правління УАРВин брало на себе захист прав винахідників на винаходи, заключаючи з ними відповідні договори, виконувало посередницькі функції у їхніх взаєминах з Комітетом у справах винаходів та удосконалень при Раді Праці та Оборони СРСР; зобов'язувалось преміювати винахідника згідно діючих циркулярів ВРНГ та вести переговори щодо реалізації винаходу. Члени правління

ня УАРВин та її активісти навіть відстежували рівень використання трестами імпортованого устаткування при можливості використовувати вітчизняні аналоги, у разі порушень надсилали скарги до ВРНГ УСРР щодо таких дій трестів.

Згідно Статуту Українська асоціація робітників-винахідників мала право видавати бюлетень та збірник наукових праць. На розширеному пленумі оргбюро УАРВин 6 грудня 1925 року голова організації професор Ю.В. Ланге, нагадавши про необхідність видання бюлетеню асоціації, запропонував для його видавничих потреб власні кошти. На цьому ж зібранні була обрана редакційна колегія, в яку увійшов і голова правління УАРВин.

Перший номер журналу випустили, як збірник статей та матеріалів з питань винахідництва, його загальний наклад становив 2000 екземплярів. В анонсі журналу зазначено: «висвітлює роль і значення винахідництва в реконструкції народного господарства і оборони, діяльність винахідницьких організацій України, роботу господарських та державних органів у галузі винахідництва; побут винахідників, умови праці, їх винаходи і удосконалення; бюрократизм і тяганину в питаннях винахідництва; директиви центральних державних органів про винахідництво». Річна підписка на щомісячний ілюстрований журнал УАРВин становила 4 карбованці [18]. У журналі також друкувались повідомлення власкорів з різних регіонів республіки, про досвід зарубіжних винахідників;

друкувалось багато критичних матеріалів [19].

Нажаль, Юрію Ланге не судилось побачити бодай перший номер заснованого ним видання. 20 січня 1928 року осиротіло ще одне дітище Юрія Валентиновича – УАРВин. Утім продовжували жити його наукові праці, діяли винаходи, на які на віть після смерті винахідника видавали патенти [20].

Джерела та література:

1. Назва УСРР існувала з 10.03.1919, пізніше згідно з Конституцією 1937 року порядок слів у назві республіки змінено на Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР); Харків був столицею УСРР з 1919 по червень 1934 року.
2. Детально про створення та діяльність журналу: А.Ферчук. З історії вітчизняного винахідництва. Перший журнал винахідників України. // «Винахідник і раціоналізатор», №9, 2009. С. 44-47.
3. История Харьковского технологического института в лицах, http://library.kpi.kharkov.ua/PREPODAVATELY/PR_L.html; сайт «Российское генеалогическое древо», <http://www.r-g-d.org/L/lanskojy.htm>; Государственная универсальная научная библиотека Красноярского края, irbis.kraslib.ru/cgi-bin/irbis64r/irbis64r_91
4. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, (ЦДАІАК), Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОУ).
5. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, (ЦДАІАК), ф. 2211, о. 1.
6. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, (ЦДАІАК), ф. 2211, о. 1.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, (ЦДАІАК), ф. 2211, о. 1.
8. Мышкин, Николай Павлович. [http://ru.wikipedia.org/wiki/Мышкин, Николай Павлович](http://ru.wikipedia.org/wiki/Мышкин,_Николай_Павлович) // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
9. 1905-1906 роки - Професор Юрій Валентинович Ланге. Некролог. // За винахідництво. Харків, 1928. №1; 1910-1911 роки – біографічна довідка, ЦДАІАК, ф. 2211.
10. Дневник XII съезда русских естествоиспытателей и врачей в Москве с 28 декабря 1909 г. по 6 января 1910 г. – Москва, 1910. – С. 1–146.
11. Пояснительная записка к проекту мелиорации лугов Натальевского имения П.И. Харитоненко / Ю.В.Ланге. Киев : лито-тип. "С.В. Кульженко", 1912. Електронний каталог Російської державної бібліотеки. <http://old.rsl.ru/table>.
12. ЦДАІАК, ф. 2211, о. 1 спр., арк. 1; ЦДАВО, ф. 2344, о. 1, спр. 462, арк. 56
13. Ферчук А. На шляху до українського патенту. – Київ, 2008. С.24. Державний вістник – 1918,- 8 серпня, №32.

14. ЦДІАУК, ф. 2211, о. 1, спр. 8.
15. ЦДІАУК, ф. 2211, о. 1, спр. 35.
16. ЦДІАУК, ф. 2211, о. 1, спр. 35.; База патентів СССР:<http://patentdb.su/1928/page/>.
17. ЦДАВОУ, ф. 2344, о. 1, спр. 462, арк. 9.
18. А.Ферчук. З історії вітчизняного винахідництва. Перший журнал винахідників України. // «Винахідник і раціоналізатор», №9, 2009. С. 44-47; .// За винахідництво. Харків, 1928. №1.
19. Під назвою «За винахідництво» журнал виходив з 1928 по листопад 1937, з грудня 1937 по березень 1938 «Винахідник України», ліквідований 1938 року. Всесоюзний журнал «Изобретатель» заснований 1929 року.
20. Патент СРСР 12252 від 31.12.1929 (разом з Ф.Реусовим та М.Сергієнком).

Ферчук Антоніна Михайлівна – історик, музеєзнавець, завідувач Музею правової охорони інтелектуальної власності ДП «Український інститут промислової власності»